

7. Гурбик А. Названа стаття. – С.225.
8. Владимирський – Буданов В. Німецьке право в Польщі і Литві // Розвідки про міста та міщанство на Україні – Русі в XV-XVIII в. – Ч.II – Львів, 1904 – С. 402 – 421.
9. Багалеї Д. Судьба магистратського управління в малоросійських городах XVII-XVIII вв. // Сборник статей в честь Матвея Любавского. – Петроград, 1917 – С. 628 - 629.
10. Гурбик А. Названа стаття. – С. 257.
11. Марочкін В. Українське місто від XV до середини XVII ст. Звичаєво – правова атрибутика як історичне джерело. – Торонто, 1999 – С. 18 – 21.
12. Владимирський – Буданов В. Названа праця. – С. 185 – 186.
13. Марочкін В. Названа праця. – С. 84 – 85.
14. Гурбик А. Названа стаття. – С. 261 - 263.
15. Архів ЮЗР. – ч. V – Т.1 – К., 1869 – С. 241 – 242.
16. Компан О. Названа праця. – С. 100.
17. Дядиченко В. Нариси суспільно – політичного устрою Лівобережної України кінця XVII- початку XVIII ст. – К., 1959 – С. 281.
18. Гурбик А. Названа стаття. – С. 269 - 270.
19. Пальте В. Урочиста доповідь обербургомистра міста Магдебурга на честь 500- річного ювілею надання Києву магдебурзького права // Самоврядування в Києві: історія та сучасність. – К., 200 – С. 35.

В. Котенко,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін ХГУП,
кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ У ДАВНІЙ ШОТЛАНДІЇ

Н ояснюючи вибір теми, слід зазначити, що проблема походження держави східного слов'янства не може бути в достатній мірі розглянута лише в межах ареалу Східної Європи. Вияснення причин та шляхів походження східнослов'янської державності неможливе без систематичного залучення іноземної бази джерел, без вивчення схожих процесів становлення держави у сусідніх зі слов'янами народів, зокрема, на території Західної Європи. При цьому простежується, в деяких випадках, тенденція до ототожнення еволюції розвитку класово-державних інститутів з послідовністю їх висвітлення у правових джерелах. Відсутність же письмових пам'яток щодо певних державно-правових явищ помилково пояснюється як відсутність зазначених явищ в реальному історичному житті. Разом з тим має місце і недостатня увага дослідників історії держави щодо окремих, до цього часу маловивчених джерел, що відносяться до періоду зародження державності у певних європейських народів. Серед таких народів чільне місце належить і давнім шотландцям.

Метою даного дослідження є спроба більш детального вивчення маловідомих, насамперед, для державознавців стародавніх матеріалів, присвячених історії виникнення держави давньої Шотландії, нині складової частини Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії. Сама ж історія Англії вивчена достатньо послідовно, починаючи з часів її завоювання Герцогом Нормандії Вільгельмом. Але

період більш раннього часу, коли існувало декілька англосаксонських королівств, згодом об'єднаних Етельстаном в одне Уесекське, вже менш досліджений. І зовсім маловідомим постає для істориків держави період I - VI ст. н.е., коли стародавній Альбїон населяли племенні утворення, відомі під назвами бриттів, скоттів та піктів¹.

Одною з причин недостатньої уваги з боку дослідників щодо вивчення ранньої державності на території Шотландії є те, що традиційно історія суспільно-політичного розвитку племен, що проживали на Британських островах, розглядалася вітчизняною історіографією як єдина історія Англії. Ось чому до цього часу давня історія Шотландії, зокрема, період її раннього середньовіччя, залишалися поза зором істориків держави.

Окремі питання історії шотландської середньовічної держави розглядалися загальними істориками, такими як А.А. Петросьян², Г.І. Зверева³ та іншими дослідниками.

Необхідність дослідження процесу суспільно-політичного розвитку давньошотландських племен, виявлення основних закономірностей виникнення давньошотландської держави є важливим для розуміння процесів становлення перших примітивних держав, для підтвердження ідеї єдності сучасного європейського світу. Даний підхід припускає звернення до минувшини європейських народів, до витоків тих державно-правових явищ, що отримали свій подальший розвиток в наш час. Усе це може нам дати більш ціліснішу картину походження східнослов'янської державності.

За відсутністю прямих письмових джерел, присвячених додержавному періоду розвитку Шотландії, основний наголос у дослідженні слід зробити на джерела більш пізнього часу⁴. Незважаючи на те, що у низці кельтських племен існувала заборона на запис сакральних та міфологічних текстів, це не виключає того, що окремі фрагменти власної міфології і пов'язаних з нею героїчних оповідань перейшли у письмові пам'ятки більш пізнього часу.

Переходячи до розгляду суспільно-політичного устрою давньошотландських племен, слід почати з періоду їх переселення з материка і подальшої колонізації британських островів. Перші епізодичні вторгнення цих племен кельтського походження датуються вже X ст. до н.е.⁵ В результаті зазначеної міграції племена бриттів, які прийшли з півдня Шотландії, достатньо швидко асимілювалися з місцевим

¹ Племена бриттів відносяться до кельтських народів, що переселилися з материка на острів близько VII ст. до н. е. При цьому частина бриттів називала себе валійцями за місцем їх розташування /нині Уельс/. В V-VI ст. н.е. бритти, що були відтиснуті піктами і саксами, розміщувалися в західній та південно-західній частині острова.

Племена скоттів, здавна поселившись у Ірландії, згодом, десь з VI ст. н.е., переселилися в північну частину Британії. Згідно письмовим свідченням, скотти заволоділи Ірландією в першій половині першого тисячоліття до н.е. Первісне походження скоттів пов'язують з Іспанією. Про те, що Ірландія була заселена вихідцями з Іспанії повідомляють багато джерел ірландського походження / Гальфрід Монмутський. Історія бриттов. Життя Мерліна, -М.: Наука, 1984. -С.271/.

Племена піктів здавна заселяли північні райони Британії та найближчі північні острови і не були, таким чином, піддані процесові романізації. Цьому сприяли важкодоступні місця їх проживання - територія Центральної та Північної гористої Шотландії. Щодо пращурів піктів /протопіктів/, то науці про них нічого не відомо. Перші повідомлення щодо піктів зустрічаються в античних джерелах кінця III ст. н.е.

² Петросьян А.А. Эдинбургский договор 1560 г. // Англия в эпоху абсолютизма. -М.: Наука, 1984.

³ Зверева Г.И. Проблемы истории Шотландии в "Scottish Historical Review" // Вопросы истории, 1984. - № 8.

⁴ До їх числа слід віднести такі джерела середньовічних хроністів як: Біду Достопочтеного / 673-735 pp./, англосаксонського вченого монаха, автора "Церковної історії народу англів" - пам'ятки по історії Англії починаючи з I ст. до н.е. по 731 р. н.е.; Неннія "Історія бриттів", написаної в кінці VII ст.; Гальфріда Монмутського "Історія королів Британії" /XII ст./; Вільяма Мальмеберійського /1090-1143 pp./, бенедиктинського монаха, автора "Діянь англійських королів" /1125 р./; Генриха Хунтендонського, автора "Історії англів" /1130 р./ До найбільш ранніх джерел слід віднести поему "Гододдін" валійського барда VI ст., Анейріна, а також працю католицького монаха VI ст., Гільдаса "Про розорення та завоювання Британії" /див. докладніше: Jakson K.H. The Gododdin. The Oldest Scottish Poem. - Edinburg, 1969/.

⁵ Деякі дослідники відносять колонізацію британських островів кельтськими племенами до XIII-VII ст. до н.е. /Див.: Зверева Г.И. История Шотландии. -М.: Наука, 1987. - С.5/.

населенням, міцно осівши на цій території. Бритти в цей період, якщо вірити середньовічному автору, вже знали плужне землеробство, обробку заліза і досягли в цьому ремеслі значних успіхів⁶. Основою соціальної структури бриттів був патріархальний рід, у власності якого знаходилася земля.

До часу переселення на британські острови британському суспільству вже була добре відома диференціація на простих общинників та родову знать. Вона складалася з воєначальників, старійшин, жерців /друїдів/, які відправляли судові та сакральні функції та бардів-носіїв усного переказу героїчної минувшини бриттів. Існували також у британському суспільстві такі категорії населення як робітники, позбавлені волі та раби⁷.

Центральне місце у ієрархії родоплеємної верхівки належало військовому вождю, який набував чим більшу та особливу роль у період так званих “великих переселень народів”. Саме такий період переживали бритти під час переселення та освоєння британських островів.

Джерела по-різному іменують родоплеємних вождів: правителями, власне вождями, королями і навіть царями. Середньовічні хроністи оповідали про багатьох легендарних королів Британії того часу, що є предметом нашого дослідження. Особливу увагу серед них заслуговує король на ім'я Артур, якого за популярністю можна порівняти з відомим легендарним героєм Ірландських саг, військовим вождем Кухуліном або з королем Улада Конхобаром⁸. Королю Артуру відведено центральне місце в англосаксонській історіографії періоду раннього середньовіччя. І хоча не все, що описується у його багаточисельних подвигах, підтверджується історичними фактами⁹, все ж його можна визнати як реально існуючу історичну фігуру на той період часу. Багатьма рисами, якими наділили Артура середньовічні автори, є насправді складовими. Але це анітрошки не применшує значимості, що дійшли до нас про цей історичний персонаж епохи військової демократії.

Звертаючись до письмових джерел, зазначимо, що король Артур виступає центральним персонажем в “Історії бриттів” Гальфрида Монмутського. Останній припускав, що король Артур був засновником королівства Логрія.

В описах Гальфрида король Артур виступає величним правителем, що має свої резиденції /двори/ в Камелоті та в легендарному Місті Легіонів¹⁰. Гальфрид часто називає Артура латинським терміном “Рекс”, але чи був в дійсності Артур правителем рівним королівському званню? На це питання, поки що, не представляється можливим дати однозначної відповіді. Якщо в початковий період його діяльності можна, з певною мірою впевненості, стверджувати про Артура як військового вождя союзу племен, то в подальшому перед нами виростає фігура примітивного державного утворення. Це підтверджується, в певній мірі, письмовими свідченнями. Так, в описах Неннія Артур залишається перед усім воєначальником. Наділяючи Артура рисами валлійського божества Брана - велетня, який виділявся своєю відвагою та силою, - латинські тексти хронікально-історичного і агіографічного характеру, створені на основі кельтських міфологічних оповідань, зображують Артура відважним ватажком військових загонів. І

⁶ Згідно Гальфриду Монмутському бритти “починають обробляти паші та будувати житла таким чином, що за невеликий час... цей острів виглядав обжитим з покон віків” / Гальфрид Монмутський. Вказ. праця.-С. 17/.

⁷ Категорія невільних виробників до кінця дослідниками не з'ясована. Можливо, що це були общинники, які попали в залежність від знаті /Зверева Г.И. История Шотландии.-С. 6/.

⁸ Loomis R.S. Wales and the Arthurian Legend. – Cardiff, 1956, p. 76-78.

⁹ До розряду сумнівних або недостовірних відомостей відносяться перемога Артура над саксами при Ліндоколіні, битва ари Алкдуді, про підкорення скоттів, про війну з Римом /див. гл. 145, 147, 149, 166-176 "Історії бриттів" Гальфрида Монмутського

¹⁰ Гальфрид Монмутський. Вказ. праця.-С. 217.

у поемі Анейріна "Гододдін" /VI ст. н.е./ Артур також наділений якостями військового керівника, за якими проглядаються риси племінного вождя¹¹.

Пам'ятки житійної /клерикальної/ літератури неодмінно зображують Артура як жорстокого ватажка, який охоче займався грабінництвом та поборами з місцевого населення та порушував "недоторканість святих місць"¹².

Разом з тим, на прикладах життєписів короля Артура можна прослідкувати процес його поступового перетворення з вождя племінного союзу у главу ранньофеодальної держави.

З часу вторгнення північно-німецьких племен до Північного Уельсу та Шотландії /VI ст. н.е./, де на той час Артур перебував в якості вождя північних кельтів, його повноваження поступово набувають якісних змін. Джерела згадують про роздачу королем Артуром деяких намісництв, даруванні міст та замків високим сановникам свого двору¹³. Саме з VI століття починаються прослідковуватися зародки деяких рис спадкової влади¹⁴. Цікаво відмітити, що схожі моменти зародження спадкової влади можна спостерігати в інших племінних вождів того часу¹⁵.

Централізація управління намісництвами в руках одного верховного правителя / короля Артура - В.К./ дозволяє припускати про започаткування примітивної держави у бриттів, розміри якої були ще невеликі¹⁶, хоча столиця / Місто Легіонів / вже була помітна багатством королівського двору з притаманними йому складними дворцовими ритуалами¹⁷.

Необхідно відмітити, що писемні свідоцтва, що свідчать про переростання влади військового вождя у королівську, цілком співвідносяться з історичними подіями I - VI ст.

¹¹ Jakson K.H. The Gododdin. The Oldest Scottish Poem. – Edinburg, 1969, p. 10-12.

¹² Про це свідчать Життя місцевих святих - Гільдаеа, Кадока, Караногі та інших, створені в період до 1100 р

¹³ "Були там / в Шотландії – К.В./ три брати королівського роду, - розповідає Гальфрід, - а саме: Лот, Уріан і Ангусель, які до початку вторгнення саксів управляли трьома областями цієї країни. Бажаючи нагородити їх подібно до інших прав пращурів, Артур повернув Ангуселю королівську владу над скоттами, а брату його Уріану вручив правління над мурефейцями; Лота він знову поставив намісником Лодонезії та інших земель, якими він правив — раніше" /Гальфрід Монмутський, Вказ, праця.-С, 101/. "По закінченню свята коронації Артура" запрошуються всі, кого він підвищив і хто йому підпорядкований, і він наділяє їх всякими милостями, тобто містами і замками, архієпископствами, єпископствами, абатствами, а також різними ушанованими призначеннями¹¹/ Там само.-С. 106/. При цьому зауважимо, що в процесі коронації на першому плані виступають такі наближені особи Артура як кравчий Кей та виночерпій Бедуер.

¹⁴ Пам'ятки середньовіччя донесли до нас багаточисельні приклади спадкової передачі влади: єдинокорольовий король Британії Дунвалон Молмуцій залишив свій королівський вінець сину Беліну, а останній, в свою чергу, передав владу сину - Гургуїнту Барбтруку. Зазначимо, що і сам Артур перейняв королівський вінець після смерті свого батька - короля бриттів Утерпендрагона /Див, :Гальфрід Монмутський. Вказ. праця -С. 96, 123- 124/.

¹⁵ Наприклад, по загибелі намісника Альбанії Ангуселя, його посаду успадкував син його брата Уріан Івейн. "Після смерті батьків /матері Едельфрід та батька - короля венедеїв Кадвана/ обидва юнаки повернулися /Кадвалон та Дцвін - К.В. в Британію та успадкували після них королі всяку владу". Слід також зазначити одну суттєву деталь: на службі британських королів використовувалися германські найманці, які намагалися зайняти рівне положення з британською верхівкою. Так, ватажок найманців Хенгіст, нагороджений за службу фільварками і полями, просить пошани, підкріпленої даруванням міста чи фортеці, "щоб посеред сановників королівства я підвищився і займав видне положення". Окрім цього, Хенгіст просив короля присвоїти йому "звання правителя області" /Гальфрід Монмутський" Вказ.праця.-С. 67, 123, 124, 128/.

¹⁶ Наприклад, намісництво Муреїфа - невелика область на півночі Шотландії /нині графство Морн/, а під Лодонезією слід розуміти область, що територіально відповідала сучасному графству Единбург. Королівство Кантів - нині графство Кент на півдні Британії. Згадувана Гальфридом Монмутським "країна андекавів", що була подарована кравчому Кею являла собою старовинну французьку провінцію Анжу, що у нижній частині Луари, де осіло гальське плем'я андекавів, імовірно підкорене британським королівством /Гальфрід Монмутський.Вказ, праця,-С. 104-105/.

¹⁷ У колі найближчого оточення короля бриттів Артура ми зустрічаємо вже відомих виночерпія Бедуера і кравчого Кея, який пізніше дістав найменування сенешаля /дворецького/. Більше того, запросивши на службу " з дальніх королівств, він /Артур – К.В./ почав збільшувати число своїх підданих і заводити таку витонченість у себе у дворці, що викликав жагання у далеких народів суперничати з ним у всьому тому" /Гальфрід Монмутський. Вказ. праця.- С. 102/.

Відмітимо собі, що кожне значне вторгнення на Британські острови, будь-то римлян або пізніше англів, саксів чи ютів, прислужувало своєрідним каталізатором до прискорення соціальних процесів, що призводили до об'єднання племен Центральної і Південної Шотландії з метою запобігання розповсюдження іноземного панування. Так, під впливом римської експансії з I ст. н.е. прискорився процес створення союзів племен. Зазначений процес централізації родоплемінного управління привів до появи в II - IV ст. на території Шотландії чотирьох крупних племінних об'єднань бриттів: Вотадіні, Селгови, Нованти і Дамнонія. Саме територія цих союзів племен і стала основою для зародження перших британських королівств після того, як римляни покинули Альбїон. За думкою деяких дослідників такі королівства вже мали "примітивну форму державності"¹⁸. На південно-заході Шотландії у цей період виникає найбільш міцне серед інших, що отримало назву королівство Стретклайнд зі столицею Олкмїт. Пізніше, десь у VII-VIII ст. скотти і пікти будуть вести запеклу боротьбу з цим королівством, але саме йому одному вдасться зберегти свою незалежність під нищівними ударами англосаксів.

У південно-східних районах Шотландії десь у цей же період II-IV ст. виникає королівство Годдодін зі столицею на місці нинішнього міста Едінбурга. Одночасно у південних областях з'являється королівство Регед з центром у Карлайлі. Менш відомим було королівство Елмет, що знаходилося на території нинішнього графства Йоркшир на чолі з королем Цертиком. Щодо суспільно-політичного устрою зазначених королівств не збереглося майже ніяких відомостей. Відомо лише те, що під впливом римської цивілізації у цих королівствах, що раніше представляли собою союзи племен, прискорено протікав процес розкладення патріархально-родових відносин, посилено розвивалися торговельні зв'язки з Ірландією та континентальною Європою. І не випадково, саме в цей час утворюються давньошотландські "міста-замки" і одночасно протікає процес формування ранньофеодальної структури британського суспільства.¹⁹ Зазначимо, що подібні процеси переходу від родового устрою до варварських королівств здійснювалися і в інших племінних народів, що населяли територію Шотландії. В джерелах, події яких відносяться до III-IV ст. н.е. племена піктів вже постають об'єднаними у два племінних союзи - каледоніїв та метів. У V-VI ст. процес подальшої консолідації племінних союзів призводить до виникнення пікського королівства, про що свідчить джерело, датоване IX ст.²⁰ Відомо, що пікське королівство поділялося на провінції, що управлялися намісниками короля - мормерами. Особливістю пікської держави було успадкування королівської влади по материнській лінії, що особливо яскраво прослідковується, починаючи з VII ст. н.е.²¹

Консолідація пікських племінних союзів у примітивну державу здійснювалася в умовах постійних збройних сутичок, що переходили у війну з сусідніми британськими королівствами на півдні та з Далриадою - королівством скоттів - на заході Шотландії. Історія не зберегла будь-яких суттєвих відомостей про подальшу долю варварського королівства піктів, оскільки держава піктів припинила своє існування після її приєднання до Далриади у IX ст.

¹⁸ Зверева Г.И. История Шотландии.-М., 1987.-С.7.

¹⁹ Ранне середньовіччя у Європі було в цілому доміським періодом, оскільки міського устрою як особливої структури тоді не існувало. Варварські замки несли політико-адміністративні та стратегічні функції /Див.: Сванидзе А.А, Деревенские ремесла в средневековой Европе. - М.: Высшая школа, 1985. - С. 15.

²⁰ Early Sources of Scottish History A. D. 500-1286 (E. S.) Ed. A. Anderson. Vols 1-2, Edinburg, 1922. V.I.P. СХІХ - СХХV.

²¹ Зверева Г.И. История Шотландии.-С.9. 25

Далриада - один з туатів /адміністративно-територіальна одиниця - К.В./ королівства Уданд на півночі Ірландії / нині територія графства Антрим /. Короткі відомості про ранню історію шотландської Далриади містяться в гельській пам'ятці VII ст. "Шенхус фер н'Албан" /"Історія народу Альби"/, доповненого шотландськими джерелами XII – XV ст.²² В останній третині VI ст. скотти Далриади були обернені у християнство, а до кінця VII ст., шотландська Далриада представляла собою об'єднання семи родових союзів у примітивне державне утворення ранньофеодального типу. Подібно до британських королівств центральна влада належала королеві, який вибирався разом з таністом / наступником/ військовими вождями, що очолювали туати. Кожне королівство ділилося на такі адміністративно-територіальні одиниці / туати/. Останні часто співпадали з старими кордонами родових об'єднань / кланів/. Клани склалися з декількох родів - септів, що об'єднували крупні патріархальні сім'ї - фіні. Зазначена сталість родових зв'язків відбивалася на уповільненні соціальної диференціації, формуванні феодальної форми залежності в таких королівствах. Але як би там не було, все ж таки при збереженні сімейної общини та общинної власності на землю, у скоттів Далриади існували примітивні форми особистої та поземельної залежності²³.

Організація сплати данини полягала у тому, що спочатку вона збиралася з вільних членів патріархальних сімей, які в VII ст. складали основну масу суспільства шотландської Далриади. Процедура зборів данини в межах туатів здійснювала місцева родова знать, а потім зібрана з усіх туатів данина переправлялася у королівський двір.

При заступленні на посаду нового глави роду общинники повинні були сплачувати йому одноразовий податок, як зазвичай, з поголів'я худоби, що служило своєрідним підтвердженням зобов'язання вождя захищати рядових членів від зовнішньої небезпеки²⁴. З общинників стягувалися і інші види податків на користь роду і його верхівки. Важливу роль в організації державного управління у варварських королівствах відігравав інститут жрецтва. Згідно з письмовими джерелами, у Британії налічувалося двадцять вісім жерців та Три верховних жерця, владі яких підкорялися інші служителі культу та віруючі. Верховні жерці перебували "у трьох найвідоміших містах держави, а саме в Лондоні, Ебораці та Місті Легіонів". Пізніше, десь з VI ст. зазначені міста стають трьома центрами - архієпископствами, яким король бриттів Луцій передав "володіння та пасовиська, що належали раніше язичницьким храмам" і "більше того, багато землі та багаточисельні садиби, звільнивши від всяких та всіх повинностей"²⁵.

Починаючи з півдня Британії християнство з V ст. н.е. поступово розповсюджувалося на території інших британських королівств²⁶.

²² Bannerman J. *Senchus Fer n'Alban*. – *Celtica*, Dublin, 1966 – 1968. Vol. VII – VIII.

²³ На початковому етапі середньовіччя основною фігурою виробництва був вільний мілкий землероб і землеволоділець, який використовував працю домашніх рабів / Сванидзе А.А. *Деревенские ремесла в средневековой Европе*. - М.: Высшая школа, 1985, -С, 14; Зверева Г.И, *Вказ,праці*, -С. 14-15.

²⁴ Зверева Г,И, *Вказ.праця*.-С. 15.

²⁵ За свідомством короля Луція Папа Елевтерій направив богословів Кагана і Лувіана, які " вирвали бриттів з оков ідопоклонництва і там, де перебували жерці, поставили на їх місто єпископів"/ Гальфريد Монмутский. Там само.

²⁶ Біда Достопочтимий у своїй " Церковній Історії..." називає датою християнізації Британії 167 рік. Можливо, що християнство проникло на британські острови в II ст., але масового характеру воно набуває вже у VI ст. н.е./

Королівство Кантія /нині графство Кент на півдні Британії/ прийняло хрещення від посланця Папи Григорія I Великого /539-604 рр./ Августина, який пізніше заснував єпископства в Лондоні і Рочестері, а також Кентерберійське абатство, за що був прозваний хрестителем Англії за часів правління англосаксонських королів /Гадьфريد Монмутский. *Вказ.праця*.-С.126-127, 258

Поза увагою залишився, на жаль, такий важливий орган управління родоплемінною організацією як рада старійшин. Це пояснюється тим, що прямих письмових свідочств про наявність племінних старійшин у британській родоплемінній організації не зустрічаємо. За свідченнями Гальфрида Монмутського ми бачимо вже зародки тої королівської ради, основою якої, можливо, була попередня рада племінних старійшин²⁷.

З VI ст., коли посилювалося проникнення у Британію північно-германських племен, англів, що заселяли східні області Англії, почали систематичні вторгнення на території британських королівств. Згодом, більшість з таких королівств втратили свою незалежність, підпавши під вплив одного з найбільших англосаксонських королівств Нортумбрії. Одному лише Стретклайду вдалося відстояти британську державність та суверенітет. Пізніше, з об'єднанням Далрїади з державою піктів в 843 році в одну державу Скотія перед небезпекою нападу нового агресора - норвежських і датських вікінгів - Стретклайд втрачає політичну незалежність і входить на початку XI ст. до складу єдиної шотландської держави.

Дослідження процесу виникнення держави у британських та суміжних з ними племен давньої Шотландії на підставі уривчастих письмових даних, зрозуміло, не може дати суцільної картини становлення ранньофеодального суспільства, детальніше схарактеризувати окремі інститути родоплемінної організації британського суспільства. Зазначимо, що народні збори як важливий орган управління родоплемінною організацією бриттів взагалі не знайшов свого відбитку у середньовічній хроніці. Разом з тим, матеріали письмових джерел дозволяють стверджувати, що під час виникнення держави на території Шотландії проявилися в повній мірі загальні закономірності, властиві процесу виникнення держави у Східній, а також в Центральній Європі.

У Західній Європі, зокрема, на Британських островах, виникнення перших варварських держав також було спричинено соціальним розшаруванням. Старій /родоплемінній/ верхівці і новій /служивій/ знаті, між якими здійснювалося зрощення внаслідок земельних подарунків, привілеїв та державних посад, що надавалися королівською владою, протистояла маса общинників-селян, що зберігали особисту свободу, але несли тягар поборів та служб/ повинностей/.

У давньошотландському суспільстві мали місце такі ж основні етапи переведення від родового устрою до класово-державного, як це було властиве для інших європейських народів. Організація управління у вигляді верховного воєначальника, ради старійшин та народних зборів досягла у своєму розвитку найвищої межі, що іменується епохою військової демократії. В цей період зростання ролі військового вождя у процесі розпаду родоплемінного устрою і зародження держави, ускладнення його функцій є характерними для північної /острівної/ і континентальної Європи.

Прослідковуючи історію кельтського населення Британії від початку її заселення і до утворення перших варварських королівств, матеріал англосаксонських хронік та анналів у повній мірі підтверджують ту закономірність, що справжня державна влада заявляється в результаті розвитку влади верховного воєначальника, в особі якого представляється король Артур та ряд інших правителів давньої Шотландії. Навколо такого правителя утворюється коло особливо наближених осіб, які складають підвалини державного апарату, що є також характерним і для інших європейських

²⁷ У Гальфрида зустрічаємо описання колегії з двох сотень мудреців у ставці короля Артура - Місті Леґіонів, що може вказувати на аналогію колегії авгурів у давньому Римі або ж на більш пізній англосаксонський вітангемот /"зібрання мудрих"/, що перетворився на королівську раду /Гальфрид Монмутський. Вказ, праця.-С. 104

народів на їх шляху побудови держави. Якщо на початковому етапі створення королівської влади особистість короля ще не має непохитної святості, і бували випадки розправи з ним з боку простого народу /гл.89 "Історії бриттів" Гальфріда Монмутського/, то з початку англосаксонських завоювань спостерігається централізація державної влади в руках короля, хоча й зі зберіганням деяких пережитків родоплемінної демократії.

Окрім загальних закономірностей виникнення держави на території давньої Шотландії, характерних і для інших народів Європи, слід відмітити і наявність певних особливостей, характерних лише для давньошотландського суспільства II-VII ст. н.е.

Достатньо довге зберігання общинної власності на землю і, що особливо характерно, сталість родових зв'язків уповільнювали процес класоутворення. Становлення ранньофеодального суспільства протікало при збереженні визначальної ролі родової общини. У період II-VII ст. на території ще не знали сусідської общини, яка була пізніше впроваджена германськими племенами. Ось чому родинні зв'язки протягом довгого часу продовжували зберігати своє значення навіть при виникненні територіального поділу на туати, що прийшли на зміну попередньому поділу на родоплемінні клани. В процесі формування варварських королівств кланова верхівка йшла на службу до королівської влади. Вожді крупних родоплемінних союзів ставали королівськими намісниками /мормери, тани/, на яких покладався збір з населення натуральних податків. Король наділяв їх правами юрисдикції на території всього туата.

В період становлення держави важливу роль у давньошотландському суспільстві відігравали друїди /жерці/. Особливість їх політичного положення полягала в тому, що жерці та барди вливалися в оточення короля, набуваючи значного впливу у новоствореному апараті королівського двору. Їх вплив ще послаблюється лише після масової християнізації давньошотландського суспільства в VI-VII ст.

Особливістю розвитку державності давньошотландського суспільства було те, що новоспечена королівська влада відзначалася деякою невпорядкованістю. Невпорядкованість принципів спадковості не сприяла стабілізації центральної влади в королівствах, призводила до боротьби поміж наблизеними до короля особами /служилою верхівкою та бувшими главами племінних союзів/.

Разом з тим, зазначені особливості становлення держави у давніх шотландців не суперечать висновку про те, що виявлені загальні закономірності виникнення державних форм розвитку на острівній частині Європи не містять в собі нічого нового, властивого лише для цієї території. Історія становлення держави давньої Шотландії виступає як частина загальноєвропейської історії, коли кінець періоду військової демократії завершується виникненням перших, спрощених з точки зору своїх внутрішніх та зовнішніх функцій держав - так званих "варварських королівств".

